

Nenad Vertovšek

Sveučilište u Zadru
nenad.vertovsek@gmail.com

Cyber-zbilja novih generacija i mekdonaldizacija društva i medija

Sažetak

Iza obećane zemlje ekrana kompjutora, mobitela, televizije i filmskog platna koja nam je, tvrde apologeti masmedija, sudbinski predodređena, iza „savršenosti“ sadašnjih promjena leži (ne)otkrivena budućnost novih tehnologija medija. To jest budućnost koja mora doći, no pitanje je kako ćemo je dočekati. Ima li i koliko u toj cyber-budućnosti mjesta za humanističke orijentacije i one koji ne misle kako tehnologija i novi mediji mogu riješiti svaki problem i svaku dihotomiju? Kako progovoriti o mogućim razmimoilaženjima slike i stvarnosti u standardiziranom svijetu jednoobraznosti koji zapravo leži iza virtualnog bogatstva mirisa, boja, ukusa i proizvođenih ljudskih duša i karaktera? U razmatranju nove medijske budućnosti jedno od polazišta je Ritzerova mekdonaldizacija u kojoj dehumanizirani društveni oblici postupno zamjenjuju one čovjeku primjerene. Poput Vattima valja se zapitati pretpostavlja li društveni razvoj implicite bolje, samosvesnije i transparentnije društvo i koliko zapravo masmediji čine društvo i njegov razvoj složenijim i kaotičnijim. U čovjeku kao da postoji i „nostalgija“ za zatvorenim sustavom u kojem fast food znači isto kao i fast mind, gdje hrana više nije hrana i um više nije ono što bi um trebao biti.

Baudrillard ovo precizira postavkom o simulakrma društvenog svijeta što određuju prijelaze iz modernog u postmoderno društvo i pretvaraju svijet

ljudi u igru slika i simbola. Daljnja dehumanizacija društva na kraju vodi ka „kibernetizaciji“ osnovnih ljudskih osobina i ponašanja, načina promišljanja osnovnih pojmova življenja i smrti. Sve je veća i raznovrsnija kontrola društva i pojedinaca, kako ističu Rushkoff i Groothius, ali i pasivno prepuštanje većine elitističkoj manjini. Kao mogući „izlaz“ javlja se i dobrovoljno pristajanje na otuđenje čak i kad (spo)znamo njegove uzroke. Novi smisao života otuđenog čovjeka bio bi da upravo otuđenje postavlja kao svoj vrhunski cilj.

Ključne riječi: *masmediji, mekdonaldizacija, postmodernizam, virtualna stvarnost, kibernetizacija, otuđenje.*

Nad obroncima s kućicama nebo je uvijek modro...

George Ritzer

Naše duše zrcale naše svjetove i naši svjetovi zrcale naše duše.

Douglas Groothius

Razmišljajući o temeljima na kojima se odvija suvremeni svijet ubrzane tehnologije i još ubrzanijih medija, sa svim svojim uzrocima i posljedicama, čini nam se da je racionalnost i jednoobraznost birokratskog načina mišljenja i ponašanja dio nekakve „tradicije“ promišljanja svijeta, anakroni ostatak (jedva) preživjelih povijesnih društvenih odnosa i načina mišljenja. Smisao „birokratskog“, kako ga je zamišljao Max Weber, kao da polako zaostaje u vremenu, dok se novi obronci nekih zelen(ij)ih travnjaka i crvenijih kućica pojavljuju ispod blještavo plavičastih nebesa budućnosti. Mediji bi nam u ovoj slikovitoj prikazi stvarnosti s jedne strane poslužili kao „reflektori usred bijela dana“, ljudska kreacija koja je i stvorena da pojasni i osvijetli zbilju. S druge strane, osjećamo da medijske slike polako zavlraču u tamna skrovišta gdje samo predatori znaju što se događa s onima koji zalutaju u šumu suvremenog života.

No, ne trebamo biti previše poetično raspoloženi kako bismo približili suvremenu – medijsku – stvarnost u kojoj se odvijaju promjene što ih zasad osjećamo gotovo kao „podsmijeh ili bolan stid“, da upotrijebimo jednu od Nietzscheovih slika. Većinu promjena, kaže pomalo čudna logika ljudske mase, u početku i ne osjećamo, kasnije odbijamo, da bismo ozbiljnije mislili o njima kada su praktički nepovratne. U promjenama društva i medija, tek korak iza predračunalnoga doba, a već sa skokom u kibernetičku eru, valja se najprije zapitati: je li virtualna stvarnost samo odraz iskrivljene medijske percepcije ili stvarna budućnost koja je već započela? Kibernetički, *cyber made* odgovor pošao bi, kao što i polazi u suvremenom sve virtualnijem svijetu, od „čiste“ igre određenog

homo ludensa u kojoj ništa nije bitno – ni u pitanju ni u odgovoru – osim (birokratske, hladne i savršene) racionalnosti same u vlastitoj vrtnji i kretanju. Upravo u takvom odgovoru leže i (ne) moguća rješenja.

Ako riječ „cyber“ potiče od grčkog korijena i znači „kontrola“²⁰, znači li to da se nalazimo u procijepu između ultimativne kontrole usavršene drevne „filozofije birokracije“ i očekivanja da kibernetička budućnost donese „apsolutnu slobodu“ kreativnosti i spontanosti, pa novo radovanje sreći novih generacija?

Moguće promišljanje o svijetu medija i svijetu birokratske težnje za savršenom racionalnošću u (post) modernim vremenima možda ne bi trebalo početi pukom analizom tih i takvih svjetova, već prije svega promišljanjem o suvremenoj potrazi za „mješavinom“ ovih dvaju svjetova u svjetlu tekućeg 21. stoljeća koje će vrlo vjerojatno završiti zanimljivije nego li je počelo, a nazivat će se u potpunosti „*cyber-stoljećem*“ zasigurno već prije svoje polovice. Nagovještaje takve budućnosti koju ovdje želimo razmotriti nalazimo već i danas, a jedno od čvrstih polazišta analize tih budućih svjetova jest zasigurno George Ritzer i njegove postavke o tzv. mekdonaldizaciji društva i čovjeka. Ritzer svoje analize suvremenog društva, međuljudskih odnosa i istraživanja o ulozi i smislu organizacije i strukture modernih procesa temelji najprije na „postweberizmu“, dubljim razmatranjima učinaka racionalizacije i jednoobraznosti na osnovne karakteristike ljudskog ponašanja i prilagođavanja suvremenim promjenama.

Premda već i Weber upozorava na učinke „pregrijane“ racionalne strukture birokratske organizacije od kojih će ljudi bježati prema spontanijim, slobodnijim i „mekšim“ oblicima ponašanja i življenja, korak dalje jest Ritzerovo promišljanje pojma *mekdonaldizacije*. Ovaj pojam dobiva svoje pravo značenje u konkretnom i praktičnom poimanju fast food obrazaca prehrane kao jednog od bitnih elemenata ljudskih potreba i motivacija. Međutim, za Ritzera je to i mnogo širi pojam koji se može primijeniti i na širu, gotovo cijelu, društvenu strukturu, poželjnu kod vlasti i elite koja želi usmjeriti i kontrolirati ukupne društvene i životne procese u kojima sudjeluju „neizbježne ljudske jedinke“.

„Zašto se McDonald`sov model pokazao tako neodoljivim? U srcu tog modela i, još općenitije, mekdonaldizacije, leže četiri privlačne dimenzije. Ukratko rečeno, McDonald`s je uspješan zbog toga što potrošačima, radnicima i upravi nudi učinkovitost, isplativost, predvidljivost i kontrolu“²¹ – pita se ovaj autor i ujedno oštro secira načine kojim opći trend racionalnosti i jednoobraznosti osvaja društvo i potiskuje ljudsku kreativnost, spontanost i prirodnost u radnim i životnim procesima. Navedene dimenzije primijenjene na odnosu roba – kupac u klasičnom potrošačkom smislu postaju zapravo osnovna načela manipulacije kojom se te dimenzije pojačavaju i mogu odnositi-primijeniti na sve aspekte i sfere ljudskog života i funkcioniranja društva. Ovdje je dobro naglasiti kako miješanje i kombiniranje, primjerice, učinkovitosti i isplativosti s predvidljivošću vodi u mekdonaldiziranim

20 Douglas Kellner kontrolu promatra kao sastavni dio kibernetike, koja označava kontrolne sustave visoke tehnologije, kombiniranje računala, novih tehnologija i virtualne stvarnosti sa strategijama sustava održavanja i kontrole. Vidi Kellner, D. (2004), *Medijska kultura*, str. 495.

21 Ritzer, G., *McDonaldizacija društva. Istraživanje mijenjajućeg karaktera suvremenog društvenog života*, str. 25.

procesima društva, osobito medija, ne samo maksimalnoj komercijalizaciji i unapređenju poslovnih procesa kao što je proizvodnja hamburgera ili neke druge robe, već ovakva standardizacija svojom jednostavnošću i iluzijom o sigurnosti *branda*, ljude stavlja u poziciju „sretnih jedinki“ izgubljenih i zbunjenih u hipermarketima potreba, želja i osjećaja.²²

Prema Ritzeru, uspjeh projekta McDonalds restorana i načela pripreme i distribucije u proizvodnji i prodaji hrane potvrđuje u širem kontekstu zaključak kako većina ljudi u svijetu zapravo teži svijetu sa što manje iznenađenja i promjena u stvarnom svijetu, pa tako i u svijetu medija i komunikacije. Ljudi – u većini – nisu skloni mijenjati stavove ni provjeravati činjenice, konformizam i „slijepo vjerovanje“ možda je u slučaju medija jako dobro „usađeno“. Predvidljivost je u tom slučaju možda, kako ističe jedan drugi poznavatelj manipulacije i proizvođenja (masovnih) iluzija, u toj mjeri usavršena da prelazi u iznudu.

„To je kao da smo se predali ukupnom sustavu koji manipulira našim društvom. Na kraju svi trpimo posljedice kolektivne konfuzije: u čitavoj se našoj kulturi raširila nesposobnost da biramo na temelju razuma. Iznudivanje iscrpljuje više od nagovaranja, više čak i od uvjeravanja. Nagovaranje je jednostavno pokušaj kormilarenja nečijim razmišljanjem putem logike. Uvjeravanje je čin spremnog primjenjivanja vidljivog pritiska: želim da to učiniš; ja sam jači od tebe pa zato to napravi. Iznudivanje nastoji osujetiti naše racionalne procese kako bi nas primoralo da postupimo protiv – ili, barem – bez vlastite prosudbe.“²³ U krajnjem slučaju kontroliranje i manipuliranje društvom (i medijima) postaje tako iracionalna aktivnost koja se zapravo može oteti (uobičajenoj) kontroli, biti iracionalna i za kontrolore i za javnost, za sve koji se nalaze u iznuđivačkom okruženju. A svijet postaje sve više mjesto gdje nam zdrav razum i ne treba, sustavi medija i vlasti postaju sustavi u kojima se, unatoč proklamacijama o demokracijama, dostojanstvu i pravdi, sve više osjećamo nesigurni, nikad dovoljno poslušni, uz stalno opetovani strah da nismo dovoljno učinili za sustav.

Proces iznuđivanja kao i ostvarivanja „tih“ prisile poslušnih članova društva, potpomognut uzajamnim sudjelovanjem vladajućih elita i medija kroz korporativne sfere, zajedno sa hvalospjevima i odama demokraciji, slobodama i blagodatima ključnih aktualnih trenutaka civilizacije, polako je provodio i masovnu manipulaciju i otupljivanje potrošača ne samo roba i proizvoda već i ljudskih odnosa.

Kritike Noama Chomskog, primjerice, također su na tragu „prosvjeđivanja“ i osvješćivanja masa i upozorenja prema (pretežno američkoj) javnosti kako bi izdržale udare elitističkih kontrolora i manipulatora za koje načela pridržavanja razlozima zbog kojih su se kontrole i vršile, nikad nisu važila. Proizvodnja pristanka, na što je usmjerio pozornost svoje kritike, značila je za suvremenu masu široko i sveobuhvatno organiziranje sustava indoktrinacije kroz izmijenjena ili preoblikovana povijesna sjećanja, ali i reakcije na suvremene, globalističke odnose.

22 Namjerno sugeriramo sličnost s pojmom „zbunjeno stado“ koji se odnosi na masu i javnost pod utjecajem medija, a koristi u **analizama Noama Chomskog. Terminologija potječe još iz prve polovice prošlog stoljeća, od Waltera Lippmana**, nesumnjivog novinarskog barda koji se zalagao za „elitne medije“, te izdvojenu „odgovornu grupu ljudi“ koji će u interesu javnosti i masa kontrolirati tu javnost, pretvorenu zapravo u zbunjeno stado pasivnih promatrača.

23 Rushkoff, D. (2002), *Iznudivanje. Zašto slušamo što nam oni kažu?*, str. 313.

U takvom sustavu, nacionalne ili interesne manjine i zajednice, pa čak i zbudjena i zaslijepljena većina, pristaju „dobrovoljno“ sudjelovati u ovom ili onom projektu koji je u konačnici po njih destruktivan – bilo da je riječ o američkim Indijancima, biračima ili vjernim potrošačima zagađene i nezdrave hrane. Odnosno, kupcima farmaceutskih proizvoda bezobzirnih kompanija. Stoga je „logično“ da je „za ciljeve moćnih, odabranih, uronjenih u prikrivene vlasničke odnose s medijima ili onih što maćehinski potpomažu razvoj medija od najvećeg je značaja spriječiti razumijevanje stvarnosti i preusmjeriti pažnju kako bi se, opet (polu)prikriveno moglo djelovati sa što manje ograničenja. Jednostavno, traži se (masovna) propaganda koja proizvodi pristanak većine ljudi koji imaju pravo glasa, ali im se blokiranjem razumijevanja onog što se doista događa, pažnja ujedno preusmjerava i na željene stavove, misli i ponašanja. Elita „odgovornih“ ljudi doista je potom spremna da jednostavno i bez većeg utjecaja, izabere što će servirati „zbudjenom stadi“ i potom samo čekati na željene efekte.“²⁴

Praktični svijet u kojem živi ljudi proizvode i oplemenjuju stvari, pa i ljudske odnose, postaje poprište globalnog manipuliranja, virtualni svijet u kojem još uvijek (ili još neko vrijeme) živi ljudi proizvode ljudske odnose, a ljude pretvaraju u stvari, osiromašene stvarnim ljudskim kontaktom. I to bez nastojanja da se, barem kao dosada, u nekim znanstvenim, renesansnim ili demokratskim (re)evolucijama posluže razumom i kritičkom procjenom, tim izvorno ljudskim „proizvodima“ i osobinama. Suvremeni (mas)mediji kao da osjećaju sve veću vlastitu snagu u tom kreiranju stvarnosti i budućnosti pa, naravno, gube osjećaj mjere koji je, čini se, i dosad uglavnom postupno bio zanemarivan ili jednostavno bio u službi interesne i smišljene (korporativne) manipulacije. „Suvremeni mediji masovnog komuniciranja (tj. komuniciranja s masama), otkrili su nam sustave zavodjenja i manipuliranja. Posredovanje je (tradicionalnim jezikom rečeno) – postalo subjektom. Sve ostalo, uključujući i nas, postalo je objektom.“²⁵ Jedna od značajnih stvari koja je posredovala u, recimo tako, subjektivizaciji onog što nije čovjek sam već način njegovog međusobnog odnošenja s drugim čovjekom, ili objektivizaciji onog što je pravo, životno, stvarno ljudsko biće, jest – označimo ga tako - svojevrsni „povratak“ s prakse na teoriju. U kojoj sve postaje virtualno, nedodirljivo, neopipljivo, fasciniranje samim sobom. Ljudi ne postoje kao ljudi, već kao simboli, oznake i brandovi, dok stvari i virtualni objekti još nestvarnijeg svijeta počinju i sve više vladaju tim živim, stvarnim ljudima-objektima. Ili, još slikovitije i preciznije rečeno „mnogi će se teoretičari složiti s tvrdnjom da danas uglavnom živimo u Platonovim sjenama suvremenih medija. Pa i pojmovi nacije, ljubavi, jezika, vjere, žrtve, religije – poprimili su obilježja funkcionalnosti. S neku drugu stranu onoga što bi mogli biti, oni su danas uglavnom ono što je u medijskom posredovanju najneproblematičnije, najkomotnije, najiskoristivije...“²⁶

Traženje dubljeg smisla i zavodjenja i manipuliranja u *proizvođenju* – recimo opet *iznudi* – ljudskih bića koja u krajnjoj posljedici više i nisu (toliko) ljudi po svojoj biti i djelovanju, zahtijevalo bi mnogo

24 Vertovšek, N. (2009), *Noam Chomsky – medijske iluzije i prokletstvo boga Janusa*, str. 144.

25 Alić, S. (2010), *McLuhan – najava filozofije medija*, str. 288.

26 Alić, S. (2009), *Mediji, od zavodjenja do manipuliranja*, str. 17.

više prostora i vremena. No, slijedimo li „zacrtani“ put prokazanog otuđenog čovjeka prema vlastitoj kibernetizaciji, u jednoj od (ne)mogućih cyber-zbilja, dolazimo i do *simulakra* Jeana Baudrillarda koji na sebi svojstven i autentičan način nastoji rasvijetliti ulogu medija i komuniciranja u kretanje svijeta. Simulirane stvarnosti koje se nekako stalno ili *bez pravog konca* ponavljaju postaju – stvarne.

U tome se vidi i odsječak iluzije mekdonaldiziranog društva i mekdonaldiziranih medija koji funkcioniraju na gotovo jednak, jednoobrazan način. Naravno, Baudrillard ide u dublju analizu svijeta ljudi i svijeta medijske komunikacije, premda je njegov Disneyland u američkoj sadašnjosti i općesvjetskoj globalnoj budućnosti sličan Ritzerovoj ulozi McDonalda u, recimo opet, američkoj sadašnjosti i planetarnoj budućnosti. I ne toliko kao stvarni svijet bajki (ma koliko svijet bajki zvučao kao drveno željezo) proizveden od ljudi, već i kao apstraktno kretanje bajkovitih simbola u gruboj stvarnosti koje prihvaćamo nekritički, prihvaćamo privučeni, kao i uvijek, medijskim obećanjima o boljoj sutrašnjici.

Nasuprot zbilje koja je dosad uvijek određivala hijerarhiju unutar društva, povezanosti zajednica i međusobne odnose ljudi, kao i čovjeka nasuprot tehnologije, novi sustavi, bolje rečeno nova vremena u kojima brzina i površnost predstavljaju neke od najznačajnijih karakteristika onog što bi se trebalo zvati razvoj, doslovce prelamaju i razbijaju dotadašnju sliku o čovjeku. Stvari se mijenjaju kroz simboliku, znakove i značenja, kaže Baudrillard, ovisno o tri tzv. poretka simulakra.

U ranoj moderni od renesanse do početka industrijske revolucije čovjekov položaj u sustavu se mijenja od prethodne krutosti i stroge feudalne hijerarhije prema natjecanju vrijednosti, znakova i novim građanskim vrijednostima. Slike takve stvarnosti su teatar i gipsani anđeli, dok su u drugom poretku i razdoblju industrijske revolucije to fotografija i kino. Ograničenja ubrzano nestaju serijskom proizvodnjom, tehnologija počinje proizvoditi i umnažati identična „bića“, stvari i znakove/simbole.²⁷

Treći poredak simulakra u kojem se nalazimo – a možda možemo reći i da se pripremamo za izlazak iz njega – sastoji se od modela ili „visokoformaliziranih i tehničiranih struktura znakova i značenja“. Riječ je o svijetu i životu pod utjecajem kodova, digitalne logike, a obrasci su pojmovi i slike poput feedbacka, kibernetičke kontrole ili binarnih sustava pitanja i odgovora, da/ne simbolike.

Baudrillard na jednom mjestu to i precizira, razmatrajući kako su različita razdoblja mijenjala zakone, odnosno sustave vrijednosti – „krivotvorina je prevladavajući obrazac u „klasičnom“ razdoblju, od renesanse do industrijske revolucije; proizvodnja je obrazac koji prevladava u industrijskoj revoluciji; simulacija je obrazac današnjeg stupnja kojim upravlja kod. Simulakr prvog reda odvija se prema prirodnom zakonu vrijednosti, onaj drugoga reda sukladno tržišnom zakonu vrijednosti, a onaj trećega, prema strukturalnom zakonu vrijednosti.“²⁸

27 Vidi podrobnije predgovor Rade Kalanja u: Baudrillard, J. (2001), *Simulacija i zbilja*, str.XII - XVII

28 Baudrillard, J. (2001), *Simulacija i zbilja*, str. 69.

Premda Baudrillardovo poimanje promjena može na prvi pogled biti apstraktnije nego što bi prosječan gledatelj, slušatelj ili čitatelj, odnosno sudionik medijskih promjena, mogao razumjeti, ovaj mislilac pogađa bit važnosti kojom obiluje sadašnji trenutak. Znanstveno-tehnološki razvoj gotovo da je nametnut suvremenoj – globalnoj kulturi i traži mnogo više od obične ili uobičajene analize medija i njihovog pozicioniranja u današnjoj pojavnosti. Čak štoviše, moglo bi se reći kako znanstveno-tehnološki razvoj već nameće i diktira ljudskoj kulturi svoju strukturu, preoblikuje ju prema vlastitim vrijednostima.

Kodovi i digitalne šifre nemaju mnogo zajedničkoga s dosadašnjim poimanjem onog „ljudskog“, humanističkog, a u budućnosti će odvajanje biti mnogo snažnije i s dalekosežnijim posljedicama. Jedan drugi autor – Douglas Groothuis - dobro primjećuje kako „uvođenje novih tehnologija odražava prethodna filozofska nastojanja, osnažuje ta nastojanja na nove načine te potiče stvaranje novih ideja i kulturalnih predložaka. Premda tehnologije na nebrojene načine obasjavaju svoja kulturalna ozračja, često je teško uočiti posljedice osim ako nismo spremni ono što se krije u zasjenku izvesti na vidno mjesto. Ironično je da se upravo naše shvaćanje sebe, naš osobni identitet, oblikuje u ozračju koje zbog njegove blizine i „običnosti“ uglavnom ne primjećujemo. Čovjek koji nosi korektivne leće ubrzo će tijekom gledanja zaboraviti na njih...“²⁹

Groothuis opravdano upozorava na činjenicu da promjene tehnologije i zbog tehnologije uvijek mogu imati dvojaki karakter – pojačavati ili sputavati ukupni razvoj ljudske civilizacije i kulture. Odabir sadržaja i brzine promjena i razvoja trebao bi ovisiti o čovjeku i njegovim sposobnostima i spremnosti da nadzire i upravlja tim procesima, ali, nažalost, vrlo često to dovodi i do neželjenih ili neočekivanih posljedica. Možda dijelom i zbog čovjekovog samo-precenjivanja vlastite svjesnosti, moći percepcije i određivanja etičkih granica, ili su, recimo tako, korektivne leće koje čovjek nosi u vlastitom bitku preduboko usađene. Ili su jednostavno krivih dioptrija?!

Groothuis, nadalje, pridaje postmodernizmu namjeru da umjetno pretvori u obilježja stvarnog i da pri tom u tome ne vidi ništa sporno ni proturječno. U otuđenju postmodernističkog čovjeka vidi gubljenje identiteta i osobnosti, čak i ne (samo) kao u nekakvom klasičnom poimanju alijenacije marksističkih orijentacija ili frankfurtske škole, već i kao odvajanje osobnosti od osobe, jer u kibernetičkom svijetu osobe (kao izvorne) prestaju postojati pa bi se moglo reći i da otuđenje – prestaje. Preuzimanje identiteta, zamjena, digitalne igre u kojima možete simulirati bilo koga pa i samog sebe³⁰ može se promatrati u svojoj optimističnoj verziji kreativnosti i spontanosti, ali i u katastrofičnom predviđanju osoba bez osobnosti, bića bez izvornog bitka kojima bi potraga za vlastitim bitkom bila zapravo samo potraga za nekim potpuno drugačijim.

29 Groothuis, D. (2003), *Duša u kiberprostoru*, str.27.

30 Groothuis navodi zanimljiv primjer – stvarna je osoba Avram, obiteljski čovjek koji na mreži ima identitet „Allison“ i zaljubio se u virtualnu osobu „Janine“. Tako se on, muškarac koji se pretvarao da je žena, stvarno zaljubio u virtualnu ženu koja je u stvarnosti mislila da je Avram kao stvarna osoba zapravo žena, za nju je to bio lezbijski odnos. U virtualnoj zbilji imali su i „spolni odnos“, bez dodira i osobnosti, bez tjelesnosti i stvarnih emocija. Avramova stvarna žena nije o tome ništa znala, a on je često bio (u stvarnoj zbilji) potpuno odsutan duhom...

Slična je stvar i s „botima“ u cyber-prostorima, zapravo robotima i računalnim kreacijama koji u virtualnoj zbilji izigravaju ljude s jasno oblikovanim ponašanjem, razmišljanjima i stavovima. Od običnih telefonskih glasova i kompjutorskih tajnica, ovi simulirani roboti bez robotskog tijela programirani su za ozbiljnu komunikaciju i razmjenu mišljenja, a vrlo često u dužem razdoblju mogu sve lakše prevariti stvarne ljude – cybernaute – da su uspostavili poslovni ili emocionalni kontakt sa „srodnom dušom“. Postojanje virtualnih osobnih predstavnika, „osobnih medija“, odnosno virtualnih identiteta koji će umjesto nas posredovati u cyber-zbilji, predstavljati nas na forumima ili tragati (kupovati i prodavati) za osobnim gledištima i mišljenjima na nekom multiinternetu.

Valja ovdje naglasiti kako namjera nije proizvesti nikakvu cyber-paranoju ili katastrofična predviđanja, još manje pozivati ili podsjećati na nekadašnje razbijanje strojeva koji su trebali zamijeniti ljudski rad. No, s obzirom na praktično iskustvo (ne)snalaženja čovjeka na početku svih naglih promjena, dobro je pozvati na oprez pred euforičnim nekritičkim prihvaćanjem buduće kibernetičke i medijske stvarnosti koja može donijeti negativne posljedice kao i paranoični bjegovi od mogućih sloboda što ih inače donosi svako novo doba.

Jedna od konzekvenci jest i potreba da dobro promislimo hoće li, primjerice, u zrelo kibernetičko doba osobnost, egzistencija bića (a što je s bitkom?) biti priznata i ako je samo bestjelesni entitet koji postoji samo na mreži. Hoće li se tada – kao što se to već događa – svaki kritički odmak od takve stvarnosti „novog medijskog čovjeka“ i kritičko promišljanje suvremenih trendova u poimanju ubrzanih promjena odmah proglašavati zastarjelim, nostalgичnim ili „nedovoljno prosvijećenim“? Hoće li biti „ekskomunikacije“ ili pravno-etičko-kaznenog progona takvih stvarnih sumnjičavih ljudskih bića od strane virtualnih sudaca, virtualnih odvjetnika, filozofa ili policajaca?

U svakom slučaju, digitalno i kibernetičko doba nam već sada polako i postupno iskrivljuje stvarnost, točnije rečeno, našu percepciju stvarnosti, poimanje vremena i prostora u kojem se odvija neka aktivnost ili događaj. I prije su to mediji radili na klasičan način, ovisno o načinu medijskog izražavanja. Suvremeni mediji, posebno oni elektronski, donijeli su sofisticirane prikaze i načine prikazivanja stvarnosti. Vrijeme protoka informacija od trenutka događaja ili namjere za upućivanjem informacija primateljima, naglo je skraćeno, uz golemi rast mogućnosti da se u kraću vremensku jedinicu smjesti što je moguće više informacijskih jedinica. Ono što predstoji u cyber-zbilji jest neograničena mogućnost i sposobnost da informacije kreiraju život i stvarnost na koju smo navikli, odnosno, da kreiranje novih oblika stvarnosti, praktički neovisnih o stvarnim željama i potrebama društva, zajednice ili ciljanih skupina javnosti, preraste u novu, prevladavajuću stvarnost. Ironično dodajmo, bila bi to možda stvarnost za koju više ne bi točno ni znali je li postoji ili ne...

Kada Jean Baudrillard upozorava kako je u svijetu sve manje smisla, a sve više informacija, koje više ni jedan čovjek pa ni više njih ne mogu odmah ni u potpunosti pojmiti i razumjeti, što se gomilaju i zatrpavaju naša osjetila i mentalne kapacitete – pitanje jest i što se događa s osnovnim pojmovima – i predodžbama – o istini, slobodi, ljubavi, suosjećanju. Groothius, primjerice, o tome ističe kako i mnogi postmodernisti preispituju uobičajena stajališta o postojanju jedne istine,

objektivne i prepoznatljive. „Shvaćanje istine kao podudarnosti ,koje je zastupala većina filozofa i teologa tijekom povijesti sve do danas, podrazumijeva da je tvrdnja istinita onda i samo onda ako je podudarna s činjeničnom stvarnošću...A njezina neistinitost nije određena subjektivnim ukusom ili većinskim glasovanjem, nego nepodudarnošću tvrdnje s objektivnom stvarnošću... Shvaćanju istine kao podudarnosti filozofi su ipak upućivali brojne prigovore. Međutim, istančaniji prigovori potječu iz načina života koji nagrizava to poimanje istine bez obzira na to je li tko čuo za filozofske argumente ili ne. Pokazuje se da se mnogi od tih načina života ponavljaju i u kiberprostoru.“³¹

Informacijska revolucija, koja možda tek prethodi pravoj kibernetičkoj revoluciji, morat će se suočiti – možda i poput mislilaca u renesansi – s naglim dolaskom obilja informacija, novih ideja, vizija i „novih istina“. Pitanja o smislu novih događanja, promjena i učinaka koji će se proizvesti prema društvu i odraziti i na bit čovjeka također će se umnažati, s obzirom da su takve promjene i učinci još uvijek ne(dovoljno) sagledivi.

Dio mogućih polazišta na kojima bi se mogla temeljiti (cyber-)rješenja za promjene ocrta Peter Drucker, polazeći od novih komunikacijskih i medijskih zahtjeva u globalizacijskim i planetarnim procesima koji će zahvatiti sve aspekte ljudskog društva, možda snažnije i sveobuhvatnije nego ikad do sad. „Da bi komunikacija bila efikasna mora postojati i informacija i značenje. A značenje zahtijeva zajedništvo i nema značenja ako ne razumijem jezik...Komunikacija međutim ne funkcionira dobro ako je grupa vrlo velika. Ona zahtijeva stalno potvrđivanje. Ona zahtijeva i sposobnost interpretacije. Ona zahtijeva zajednicu. Ja znam što ta poruka znači jer znam kako naši ljudi razmišljaju U Tokiju, Londonu ili Pekingu. *Ja znam* jest onaj katalizator koji pretvara *informaciju* u *komunikaciju*.“³²

Drucker smatra kako je računalo konačan izraz analitičkog, konceptualnog svjetonazora mehaničkog, odnosno tehničkog svijeta koji svoja polazišta ima u razdoblju Denisa Papina i izuma parnog stroja. Tu navodi i zapravo neizbježnog Leibniza i otkriće „digitalnog“ izražavanja brojeva, pa još prije i Renea Descartesa, što je konačno dovelo i do proširenja Leibnitzove analize od brojeva na logiku u radovima Bertranda Russella i Alfreda Whiteheada, koje postavlja da se svaki pojam može izraziti pomoću jedan i nula, ako je nedvosmislen i pretvoren u podatak.³³ Ono što je bitno jest da Drucker razdvaja analitički koncept od biološkog procesa koji nas razvojem tehnologije dovodi do kibernetičkih modela stvarnosti, pa time i virtualne zbilje. Dok su mehanički i tehnološki pojmovi i fenomeni primjeri u kojima je cjelina jednaka zbroju svojih dijelova i mogu biti predmet analize, biološke i životne pojave su zapravo cjeline i tako bi ih trebalo promatrati i promišljati. Drucker naglašava „Tehnologija nije priroda, već čovjek. Tu nije riječ o oruđu, već o tome kako čovjek radi. Posrijedi je jednako i to kako čovjek živi i kako misli... Ali upravo zato što je tehnologija izdanak čovjeka, temeljne tehnološke promjene uvijek izražavaju naš svjetonazor i ujedno ga mijenjaju...“³⁴

31 Groothuis, D. (2003), *Duša u kiberprostoru*, str.100.

32 Drucker, P. (1992), *Nova zbilja*, str. 233.

33 Vidi detaljnije cijelo poglavlje *Od analize do percepcije* u zaključku Druckerove „*Nove zbilje*“.

34 Drucker, P. (1992), *Nova zbilja*, str. 233.

Druckerova nova zbilja u kojoj se tehnologija i čovjekov svjetonazor(i) izmjenjuju u promjenama i međusobnom utjecaju može se nakratko nadopuniti i nastojanjima Giannija Vattima da smjesti tehnologiju i medije (ne samo medijsku tehnologiju već i smisao postojanja i djelovanja tehnologije medija) u kaotičnu sadašnjost i stvarnost, odnosno u moguću buduću emancipaciju. Mogućnosti oslobađanja čovjeka u današnjici i sutrašnjici koju uvelike i sve više oblikuju mediji vezane su, kako to navodi u *Transparentnom društvu*, uz *derealizaciju* koja proizlazi iz globalnog rasprostiranja novih komunikacijskih tehnologija. Premda su novi medijski svjetovi ograničeni (još uvijek) ekonomskim zakonima i tržištem, Vattimo – u svojim postmodernističkim okvirima – traži moguća rješenja upravo u iskorištavanju svih mogućnosti medijske (i kibernetičke) budućnosti, tražeći od čovjeka da se nekako „suzdrži“ od težnje k sigurnosti i zatvorenim sustavima. Za njega je i ljudska povijest kakva se uči (i od koje bi čovjek trebao učiti kako se suočiti s životnim promjenama) pretežno zbir „sličica“ i podataka i to uglavnom o onome što se nama čini važnim. U nesigurnosti i nemogućnosti spoznaje onog što bi se moglo dogoditi Vattimo vidi i svojevrsnu šansu za novo sagledavanje čovjeka i njegove uloge i smisla u svijetu. A to bi trebalo primijeniti i kada je riječ o virtualnom svijetu, kibernetičkoj stvarnosti.

Međutim, ovdje je bitno sjetiti se kako je prije same „eksplozije“ kreativnosti kao posljedice mogućih budućih svjetova medija, nužno promisliti i mogućnosti oslobođenja od sadašnjih (ili „prošlih“) otuđenih obrazaca. Posudimo ponovno za trenutak Ritzerove konstatacije o racionaliziranoj, jednoobraznoj, standardiziranoj otuđenoj svakodnevnici. Bila bi to, kako je naziva, mekdonaldizirana stvarnost, naizgled suprotna virtualnoj zbilji, no radi se o tome da su kibernetizirani i mekdonaldizirani modeli u mnogočemu slični, posebno kada je riječ o usavršavanju ljudske stvarnosti kako bi bila što više – neljudska.

Ritzer, s jedne strane, priznaje, upozorava i naglašava kako je „neumoljiva osobina mekdonaldizacije neprestano umnažanje i proširivanje, tako da je moguće reći da se njezino djelovanje stalno pomiče do novih granica i neprestano teži k novim i daljnjim dometima“³⁵

Ipak, jasan je i nedvosmislen, kategoričan i pomalo „nostradamusovski“ nastrojen kada zaključuje da „ne postoji društvena institucija koja bi trajala zauvijek pa će tako i mekdonaldizacija jednom sići sa scene dominantnog trenda u društvu. Mekdonaldizirani će sustavi zadržati svoju snagu sve dok se društvo oko njih ne promijeni toliko da mu se više neće moći prilagoditi... kad jednom mekdonaldizacija, baš kao i njene preteče, izgubi na važnosti ili čak siđe s povijesne scene, o njoj će se govoriti kao o preteči nečeg što će, čini se, biti još racionalniji svijet.“³⁶

Na nama je zapitati se dokad će i koliko mekdonaldizacija i kibernetički procesi u društvu – posebno u svijetu medija – ići „ruku pod ruku“, odnosno uzajamno se nadopunjavati, usklađivati i umnažati. U kojoj će mjeri (nastaviti) dehumanizirati društvo, ili, ako su u pravu pojedini teoretičari budućnosti društva i medija, uspostaviti novu budućnost „novog čovjeka“ koji neće, možda, ni znati

35 Ritzer, G. (1999), *McDonaldizacija društva*, str. 219.

36 Ritzer, G. (1999), *McDonaldizacija društva*, str. 218.

kada je postao „nov“? U kojem će trenutku cyber-zbilja nesumnjivo prevladati nad tradicionalnim odvrćanjem pozornosti čovjeka od bitnih procesa u društvu i njemu samom? Prije svega što će vjerojatno iz virtualne u stvarnu zbilju (kako to apsurdno zvuči) dovesti nove oblike kontrole i odvrćanja pozornosti. Ne manje bitno pitanje jest i što će se u budućnosti dogoditi u iskonskoj borbi između promjena u tehnologiji i ljudske težnje k emancipaciji i slobodi?

Konačno, pođimo ipak od humanističkih koncepcija čovjeka koji doista želi slobodu, i to i za sebe i za druge, te se po svojoj biti opire (ultimativnoj) kontroli. Ljudski je zapitati se do kakvih će sve oblika kontrole doći, hoće li ih Čovjek znati prepoznati, razumjeti i ovlada(va)ti vlastitom društvenom evolucijom, ili će otuđenje pojedinca, društva i nadmedija dovesti do konačnog „totalnog otuđenja“ umjesto „totalnog čovjeka“ o kojem su govorili i snivali mislioci humanističke orijentacije. Ili će novi cyber-smisao čovjeka biti i „konačni“ završetak bijega od slobode, da otuđenje postavi kao vrhunski cilj vlastite egzistencije?

Literatura:

- Alić, S. (2009), *Mediji, od zavodjenja do manipuliranja*, AGM, Zagreb
- Alić, S. (2010), *McLuhan – najava filozofije medija*, Centar za filozofiju medija i mediološka istraživanja, Zagreb
- Baudrillard, J. (2001), *Simulacija i zbilja*, Jesenski i Turk/Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb
- Bauer, A. T. (2007), *Mediji za otvoreno društvo*, Sveučilišna knjižara/ICEJ, Zagreb/Opatija
- Bilić, P. (2010), *Prema složenom medijskom okolišu*, u: *Kultura/multikultura*, priredila Švob-Đokić N., Jesenski i Turk/Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb
- Crouch, C. (2007), *Postdemokracija. Političke i poslovne elite 21. stoljeća*, Izvori, Zagreb
- Chomsky, N. (2002), *Mediji, propaganda i sistem*, Čvorak, Zagreb
- Drucker, P. (1992), *Nova zbilja*, STEPress, Zagreb
- Fromm, E. (1978), *Bekstvo od slobode*, Nolit, Beograd
- Fromm, E. (1980), *Zdravo društvo*, Rad, Beograd
- Fukuyama, F. (2003), *Kraj Čovjeka*, Izvori, Zagreb
- Groothuis, D. (2003), *Duša u kiberprostoru*, STEPress, Zagreb
- Kellner, D. (2004), *Medijska kultura. Studije kulture, identitet i politika između modernizma i postmodernizma*, CLIO, Beograd
- McLuhan, M. (2008), *Razumijevanje medija*, Golden marketing/Tehnička knjiga, Zagreb

- Miliša, Z., Tolić, M., Vertovšek, N. (2009) *Mladi i mediji. Prevencija ovisnosti o medijskoj manipulaciji*, Sveučilišna knjižara, Zagreb
- Ritzer, G. (1999), *McDonaldizacija društva. Istraživanje mijenjajućeg karaktera suvremenog društvenog života*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb
- Rushkoff, D. (2002), *Iznuđivanje. Zašto slušamo što nam oni kažu?*, Bulaja naklada, Zagreb
- Vattimo, G. (2008), *Transparentno društvo*, Algoritam, Zagreb
- Vertovšek, N. (2009), Noam Chomsky – medijske iluzije i prokletstvo boga Janusa, u: *Zbornik radova Fakulteta dramskih umetnosti*, priredila dr. Uspenski E., Beograd, str. 139-152.
- Vertovšek, N. (2009), Medijska industrija iluzija i prevencija od medijske ovisnosti i manipulacije, u: *Habitus*, 16/2009., Novi Sad, str. 178-193.

Cyber-Reality of New Generations and McDonalization of Society and Media

Abstract

Beyond the Promised Land of computer screens, mobile phones, television and film screens that we, say apologists for mass media, destined, after the “perfection” of the current change is (not) unveiled the future of new media technology. This is the future-who-must-come, but the question is how we will meet there. Are there any space in that cyber-future for the human orientations and those who do not think that technology and new media can solve every problem and every dichotomy? How to talk about possible disagreements between image and reality in a standardized world of uniformity, which actually lies behind the virtual wealth of flavor, color, taste and products of human souls and characters? In considering of the new media future benchmarks Ritzer’s McDonaldization in which dehumanized social forms are gradually replaced by those appropriate to a man. Like Vattimo we must ask ourselves whether the social development assumes implicitly better self-consciously and transparent society, and how much mass media made society and its development more complex and chaotic. As if there is some “nostalgia” in man for a closed system where fast food is equivalent as fast mind, where food is more than food and the mind is not what the mind should be.

Baudrillard this setting specifies as the simulacrum of the social world as determined by transitions from modern to postmodern society and transform the world of people in the game of pictures and symbols. Further dehumanization of society leads to “cybernetization” of the basic human characteristics and behaviors, ways of thinking about the basic concepts of life and death. The control of the society and individuals is larger and more diverse, as pointed out by Rushkoff and Groothius, and passive pre-release of majority to elitist minority.

The voluntary acceptance of alienation as a possible “escape” occurs and, even when we know its causes. A new sense of life of the alienated man would be that he sets the alienation as his ultimate goal.

Key words: *mass media, McDonaldization, postmodernism, virtual reality, cybernetization, alienation.*

This journal is open access and this work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.